

УДК: 338.1

Геєць В.М., академік НАН України

директор Інституту економіки та прогнозування НАН України

ЕКОНОМІКА УКРАЇНИ: КЛЮЧОВІ ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Розглянуто ключові проблеми розвитку економіки України у поточному 2016 р., у тому числі й у аспекті впливу на неї глобального оточуючого середовища. Обґрунтовано необхідні зміни в економічній політиці, спрямовані на подолання залежності від зовнішніх запозичень, демонополізацію банківського сектора і збільшення доступності кредитів, особливо для малого і середнього бізнесу, розширення можливостей кредитування для реалізації інфраструктурних проектів, діяльності інститутів розвитку. Викладені також пропозиції щодо змін у експортній політиці України, насамперед щодо необхідності розширення квот для торгівлі з країнами ЄС.

Визначено умови, що можуть дозволити отримати перемогу в конкурентній боротьбі за реалізацію "Плану Маршалла" для України як інструменту модернізації її економіки¹.

К л ю ч о в і с л о в а : глобальне економічне середовище, зовнішній попит, екзогенні фактори, конкурентоспроможність, внутрішній попит, економічне зростання, експортна політика, модернізація економіки.

J E L : E6

У процесі підготовки та ухвалення Державного бюджету України на 2016 р. офіційно задекларовано, що українська економіка демонструватиме зростання ВВП на 2%, інфляція знизиться до 12%, а грошова маса збільшиться на 11,5%, середньорічний курс гривні стабілізується на рівні 24,1 грн за 1 дол. США, дефіцит бюджету становитиме 3,7% ВВП, а середньомісячна заробітна плата працівників, скоригована на індекс споживчих цін, зросте на 2,3%, хоча, за іншим сценарієм, можливе й падіння заробітної плати до 99,5% порівняно з 2015 р. Офіційно задекларовані перспективи зростання економіки України на 2016 р., з одного боку, поставили на порядок денний питання, чи можливе повторення стрімкого економічного піднесення початку 2000-х років? З іншого боку, експертне середовище ще у кінці 2015 р. та, особливо, на початку 2016 р. попереджало про можливе продовження рецесії, падіння курсу гривні тощо. За таких суперечливих прогнозів розробити фінансову та економічну стратегію діяльності окремих бізнесів досить непросто, тому більшість суб'єктів господарювання, як правило, страхуються у своїх оцінках щодо майбутнього, беручи до уваги переважно гірші очікування, що негативно впливає на економічну ситуацію.

Для розуміння того, що очікує економіку України в 2016 р., необхідно насамперед зважати на екзогенно задане для нас середовище, адже наша економіка – мала й відкрита, що в короткостроковій перспективі означає її суттєву залежність насамперед від зовнішнього попиту, динаміки цін на світових ринках та обсягів зовнішнього фінансування. У річному вимірі 2016 р. на динаміку зростання нашої економіки майже не впливатимуть інноваційні фактори, оскільки піднесення інвестиційної активності не спостерігатиметься, хоча за його наявності формувалися б кращі перспективи вже на наступний, 2017 р.

¹ Публікацію підготовлено за результатами виконання НДР "Чинники і тренди економічного зростання в Україні" (№ держреєстрації 0114U004160).

Яким очікується глобальне економічне середовище у 2016 році?

По-перше. Світова економіка вже не перший рік перебуває у стадії загального гальмування економічного зростання, що характеризується так званим борговим спадом, або Великою рецесією, через фактори, зумовлені структурною кризою усього світового господарства. Свого часу для боротьби з проявами такої кризи були застосовані фінансові інновації, які назвали політикою фінансiалiзацiї. Це певним чином загальмувало прояви кризи, але врешті-решт і зумовило нестабільність у 2008–2009 рр. Як наслідок, у 2009 р. темпи зростання світової економіки знизилися до 0,03 проти 4,5% у середньому за 2002–2008 рр. У лiдерiв розвиненого економічного світу теж спостерiгалося падiння економіки: у США – на 2,8%, а у ЄС-28 – на 4,3%. За підсумками 2010–2015 рр. світова економіка так і не вийшла на середньорічні докризові показники і за підсумками 2015 р. темпи її зростання були на 1,4 в.п. менші, ніж у докризовий період 2002–2008 рр. За прогнозами Світового банку, ні в 2016 р., ані в середньостроковий період 2016–2020 рр. економіка світу так і не досягне докризових темпів економічного зростання. Не очікується виходу темпів зростання ВВП на докризовий рівень ані в країнах ЄС-28, ані в Китаї, а темпи зростання економіки США за період 2016–2020 рр. досягнуть рівня 2,4 проти 2,3% у період 2002–2008 рр. Темпи зростання експорту товарів і послуг у світі в період 2016–2020 рр. прогнозують на рівні 4,2 проти 6,7% у 2002–2008 рр., а в 2016 р. вони дорівнюватимуть прогнозованим темпам зростання ВВП.

Зважаючи на ситуацію в економіці світу та очікування на майбутнє, за висновками Конференції ООН з торгівлі і розвитку (ЮНКТАД), стратегія економічного розвитку, що спиралася на експорт, себе вичерпала. Країни досягнуть кращих результатів, якщо у своїх стратегіях щодо економічного зростання орієнтуватимуться на більш важливу роль підвищення попиту на внутрішньому ринку, підвищення заробітної плати, зміцнення державного сектора і, на додаток, – на задоволення попиту за рахунок розвитку внутрішнього виробництва в тих видах діяльності, які належать до переробної промисловості, – що особливо важливо. Віддача від них підвищується за рахунок "технологічної креативності", що з часом посилить і роль експорту.

По-друге. Наведені вище показники прогнозу зростання світової економіки, розроблені Світовим банком у жовтні 2015 р., на початку 2016 р. МВФ знизив іще більше – з 3,3 до 2,9%, а прогноз зростання економіки країн ЄС залишається на рівні 2015 р., тобто без прискорення, хоча органи монетарної влади країн ЄС, як свого часу США, проводять політику, спрямовану на ослаблення євро, користуючись так званим методом фінансової "голки", що в традиційному трактуванні означає стимулювати економічне зростання монетарними методами з метою недопущення подальшого гальмування своїх економік.

По-третє. У світовій економіці вже не перший рік спостерігається достатньо стабільна тенденція до зниження цін на енергоносії. Падіння цін на нафту за окремими прогнозами можливе навіть до рівня 10–15 дол. США, що, на нашу думку, є некоректним. Швидше за все ціни на нафту залишаться на сьогоднішньому рівні, що створює для України певні перспективи. Разом із тим очікується подальше падіння цін на метали, на залізну руду, що для України досить важливо, оскільки це вагомi складовi експорту поряд із зерном і хiмiчними добривами.

По-четверте. Потрясіння на азіатських фондових ринках, девальвація юаня разом із політикою США щодо зміцнення долара сприятиме деякому прискоренню процесу перерозподілу інвестицій у глобальному вимірі на Захід, зокрема у США, де порівняно з іншими регіонами світу відзначаються стабільність, надійність

і зародження чергової хвилі піднесення економіки на новому, четвертому етапі промислової революції. На тлі політики кількісного пом'якшення, що реалізується в ЄС, разом із тим розраховувати на швидке повернення потоків капіталів у цей регіон не слід, оскільки піднесення ділової активності тут поки що не очікується.

По-н'яте. Довгий час у світі, як зазначають експерти ООН, домінувала так звана комерційна експансія, що вела до розширення експорту, тим самим виступаючи моделлю економічного зростання. У нинішніх умовах доцільним є підхід, що орієнтує на стимулювання внутрішнього попиту, зумовлюючи тим самим розроблення та реалізацію політики, завдяки якій прискорення отримують види діяльності, характерні для національних товаровиробників, здатних випускати продукцію з порівняно високою питомою вагою доданої вартості. Реалізація такої політики вимагає підходів так званого кількісного пом'якшення. На жаль, в умовах високого ступеня залежності фінансової системи української економіки від зовнішніх запозичень та необхідності скорочення витрат бюджету на економічний розвиток, навіть у рамках виправданої європейської практики до 5% ВВП, Україна не зможе стимулювати внутрішній попит на продукцію інвестиційного призначення, а можливе стимулювання платоспроможного попиту населення без інвестицій у реальний сектор призведе до прискорення імпорту, що вже неодноразово спостерігалось в минулому. Це, у свою чергу, – в разі реалізації такого підходу призведе до ще більшого, ніж очікується, дефіциту поточного рахунку платіжного балансу, який і без того матиме негативне значення через падіння світових цін на основні експортні товари з України. Високий ступінь залежності макроекономічної стабільності в Україні від надходження коштів МВФ та країн-донорів і в 2016 р. зумовлюватиме продовження політики подальшого стиснення національної бюджетної і фінансової системи, що триматиме економіку в депресивному стані. Як ішлося вище, темпи зростання грошової маси заплановані нижче інфляції, тобто в реальному обчисленні, в разі дотримання НБУ задекларованих показників, слід очікувати подальшого стиснення грошової пропозиції, що негативно впливатиме на динаміку ВВП у 2016 р.

До особливо проблемних питань економіки України 2016 р. передусім належить воєнний конфлікт на Сході України. Він не завершився, як планувалося, у 2015 р., і весь спектр його негативного впливу на економіку України в умовах невизначеності перспектив перенесено на 2016 р. До цього додалася поточна політична криза 2016 р., яка демотивуватиме інвесторів збільшувати інвестиції. Поряд із цим також не отримало свого розв'язання існуюче глибоке дохідно-майнове розшарування українського суспільства, яке зрештою зумовило політичну нестабільність у 2004 р. та 2013–2014 рр., – навпаки, воно навіть посилювалося, оскільки основний тягар реформ 2015 р. ліг на плечі небагатої, але достатньо масової частини суспільства, загостривши проблему безробіття, яка не буде розв'язана і в 2016 р.

У 2016 р. набирає чинності Угода про зону вільної торгівлі України та ЄС, що загострить конкуренцію на внутрішньому ринку України, оскільки торгівля України з іншими країнами відбувається за рикардівською методологією обміну. Остання поряд із використанням порівняльних переваг передбачає пригнічення окремих видів національних виробництв, які відзначаються значно нижчою конкурентоспроможністю за рахунок відкритості внутрішнього ринку і суттєвих обмежень його захисту від більш технологічно розвинених товаровиробників. Разом із тим український бізнес у нових для нас умовах торговельних стосунків з ЄС та очікуваних у I кв. рішень щодо ратифікації Угоди про публічні закупівлі потенційно набуває можливість участі в міжнародній системі закупівель, що позитивно

впливатиме на українську економіку, оскільки доступ до цієї системи передбачає цілу низку вигідних перспектив. Водночас 2016 р. швидше буде роком підготовки до участі в зарубіжних держзакупівлях й основний ефект для економіки України почне проявлятися не раніше 2017 р. і то, якщо бізнес масово оволодіє алгоритмом необхідних дій – від визначення сфери інтересів до участі в торгах. Для цього буде необхідним розроблення принципів внутрішньої економічної та регуляторної політики, що сприятимуть піднесенню ділової активності та досконалості.

А загалом слід відзначити, що рівень останньої в українських компаніях ще досить низький, у разі поступаючись, для прикладу, європейським компаніям, які в нових умовах отримали доступ до внутрішнього ринку України. Щоб не допустити масової втрати частини внутрішнього ринку і не бути витісненими зарубіжними, насамперед європейськими, компаніями, в 2016 р. слід розпочати організацію руху за ділову досконалість, на чому особливо наголошує президент Української асоціації якості П.Калита, – без цього шанси для збереження і, тим більше, розвитку українського бізнесу суттєво зменшуються.

За умов гальмування світової економіки та обмеженості національних можливостей стимулювання внутрішнього попиту при виконанні програми стабілізації, погодженої з МВФ, унеможлиблюється підтримка зайнятості і платоспроможного попиту. Уряду, на нашу думку, не вдасться відновити навіть докризовий рівень платоспроможного попиту, оскільки за 2014–2015 рр. індекс споживчих цін зріс на 179,0%, а реальні доходи населення упродовж цього періоду постійно знижувалися.

Поставлені на 2016 р. завдання забезпечення різкого гальмування інфляції і з майже 50% у 2015 р. до бажаних 12% у 2016 р. можливо здійснити передусім шляхом зниження пропозиції грошей – як це й задекларовано. Ще більш жорстка політика стиснення пропозиції грошей мала місце і в 2015 р. Згідно з проведеними розрахунками грошова маса М3 у реальному обчисленні скоротилася на 30,1%, а падіння ВВП за цей рік становило 10,5%. Разом із тим добре відомо, що дефіцит грошей, скорочуючи інфляцію, знижує і рівень монетизації економіки. Тенденцію зниження рівня монетизації за агрегатом М3 ми спостерігали у 2014 р. і в попередні роки. Так, у 2014 р. вона становила 61,1 проти 62,0% у 2013 р. та 51,0% у 2015 р. згідно з нашими розрахунками за оперативними даними НБУ. Дослідження науковця Інституту економіки та прогнозування НАН України, к.е.н. С.Шумської показали, що у 2016 р. номінальна монетизація за припущеннями, які сформульовані за офіційним прогнозом, становитиме 52,02%, тобто навіть дещо зросте, але за песимістичною версією макроекономічного прогнозу Інституту економіки та прогнозування НАН України вона може ще знизитися і досягти навіть рівня 43,9%. На такі скорочення рівня монетизації бізнес реагує й реагуватиме неплатежами. Тільки за 9 місяців 2015 р. дебіторська заборгованість становила 1837,8 млрд грн, збільшившись порівняно з 2014 р. на 368,6 млрд грн, а кредиторська заборгованість та інші зобов'язання підприємств становили 2528,4 млрд грн, за 9 місяців 2015 р. збільшившись на 621,4 млрд грн проти 2014 р.

Неплатежі – це, по суті, використання своєрідних грошових сурогатів, оскільки реально можливості поповнення оборотних коштів в економіці обмежені, адже в 2015 р. скорочення грошей в обігу в реальному обчисленні вело до дефіциту ліквідності для забезпечення існуючого обороту. Для підтримки ліквідності у 2015 р. Національний банк України здійснив операції на суму в 61,4 млрд грн, але одночасно мобілізував з ринку 2849 млрд грн шляхом розміщення депозитних сертифікатів. Для покращення ситуації в 2016 р., тобто для досягнення еко-

номічного зростання, необхідно буде розширити можливості компенсації реальних втрат грошей в обігу, з тим щоб не допустити гальмування процесу зростання внаслідок цього чинника.

На рис. 1 наведена графічна інтерпретація динаміки реальної величини M2 упродовж 2008–2016 рр., яка свідчить, що в період виходу з кризи 2009–2010 рр. реальна грошова маса перестала падати і за чотири місяці подолати свою інерцію до падіння. Цей індикатор має випереджаючий характер по відношенню до зростання ВВП. Це означає, що через декілька місяців після зміни тенденції у формуванні пропозиції грошей починається економічне зростання, що, власне, і відбулося в 2010 р. Аналогічний характер у динаміці зміни M2 у період 2014–2015 рр., хоча, як ми бачимо з рис. 1, глибина падіння реальної грошової маси M2 була значно більшою. У період з грудня 2015 р. та в січні 2016 р. падіння реальної грошової маси M2 почало знижуватися, а це означає, що в разі продовження політики НБУ в цьому напрямі за 3–4 місяці могла би бути подолана інерція у падінні M2 і з II кв. 2016 р. можна було б очікувати зупинки падіння ВВП, а ще через 1–3 місяці – високої ймовірності започаткування економічного зростання. Разом із тим величина реальної грошової маси за лютий 2016 р. показала, що бажаних змін у динаміці M2 не відбулося. Навпаки, вона знову почала зменшуватися до рівня, навіть нижчого, ніж у жовтні 2015 р. Це означає, що очікування позитивних змін у динаміці ВВП за випереджаючою динамікою реальної грошової маси M2 відкладаються ще на декілька місяців.

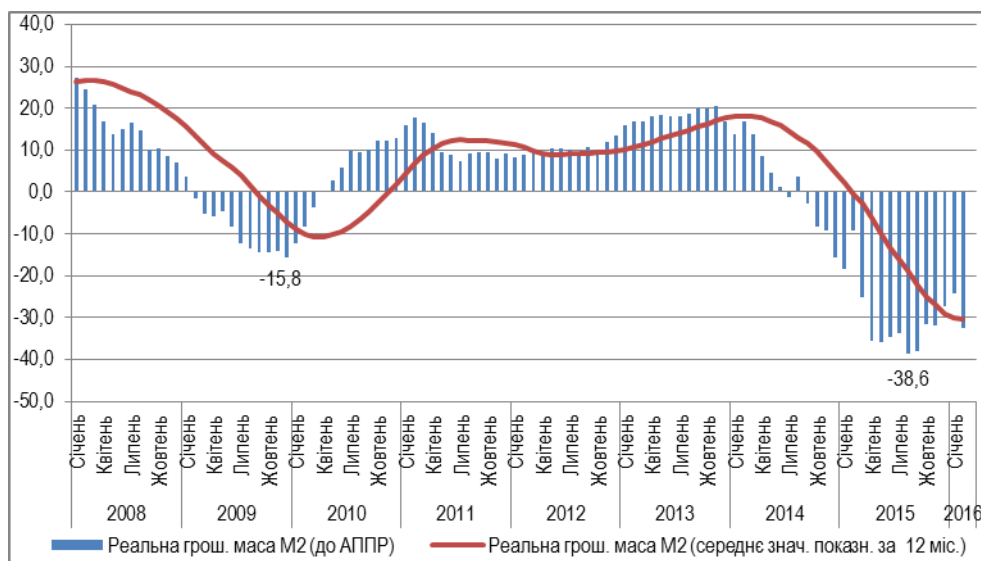

Рис. 1. Динаміка реальної грошової маси M2

Джерело: розраховано за даними НБУ.

Зазначене, на нашу думку, є необхідною умовою забезпечення економічного зростання в 2016 р., але зовсім недостатньою, оскільки такому зростанню не сприятиме і стан банківської системи – згідно з рейтингами, оприлюдненими напередодні Давоського форуму в 2015 р., вона характеризувалася як найвідсталіша у світі при майже найвищих цінах за надання фінансових послуг і великих відсотках за кредитами, тож очікувати у 2016 р. суттєвих змін щодо доступності кредитів поки що не слід. Станом на січень 2016 р. відсоткові ставки за новими

кредитами резидентам (середньозважені в річному обчисленні) становили в цілому 18,2%, у тому числі – у національній валюті 21,3%, в іноземній валюті – 9,0%. Відсоткові ставки за новими кредитами нефінансовим корпораціям – 17,7%, домашнім господарствам – 27,4%. Оскільки офіційно декларується, що інфляція 2016 р. становитиме 12%, то при порівнянні з наведеними даними щодо ставок за новими кредитами видно, що Національний банк України не довіряє офіційному прогнозу і бере до уваги значно вищі показники інфляції. Крім того, для української банківської системи характерна надвисока концентрація кредитів і фізичним, і юридичним особам. Так, станом на 1.03.2016 р. перші 10 банків сконцентрували 74,9% кредитного портфеля і, до того ж, – 71,8% ліквідності. За таких умов концентрації ліквідності і кредитів при надвисоких ставках кредитування можливості малого і середнього бізнесу (що має бути одним із локомотивів процесу переходу від кризи до економічного зростання) отримати кредитну підтримку в умовах постійного скорочення кількості банківських установ в Україні явно обмежені. Це є одним із факторів суттєвого скорочення МСП, що спостерігається вже декілька років поспіль.

Виведення з ринку банківських послуг декількох десятків банківських установ звужує можливості кредитування підприємств малого і середнього бізнесу, адже воно забезпечується насамперед банками із розгалуженою системою філій і широкою спеціалізацією і неперспективне для великих банків, які контролюють ринок. Щодо розгалуженості банківської мережі Україна суттєво відстає від кращої європейської практики.

Для прискорення виходу з кризи в Україні необхідно також якомога швидше покращити доступ і до пільгового кредитування шляхом диверсифікації каналів отримання як короткострокової, так і довгострокової ліквідності. Для забезпечення довгострокової ліквідності уже в 2016 р. важливо було би розпочати здійснення цільового рефінансування інфраструктурного та інноваційного будівництва, інститутів розвитку, малого та середнього бізнесу, імпортозаміщення, інвестиційних проектів під розвиток промислових видів діяльності, що орієнтовані на випуски кінцевої продукції з високою доданою вартістю. Насправді ж практика кредитування є іншою, оскільки і в 2014 р., і, особливо, в 2015 р. зростання кредитного портфеля добувної промисловості і кар'єрів у 1,5 раза перевищувало зростання кредитного портфеля переробної промисловості, яка першочергово є основою забезпечення зростаючої віддачі в економіці, а, значить, її розвитку. Існуюча ж спрямованість економічної і кредитної політики послідовно перетворює Україну на сировинний придаток.

У 2016 р. очікується продовження політики дорогих кредитів при низькій надійності ресурсної бази банків, високих девальваційних та інфляційних очікуваннях, що супроводжуватиметься ускладненням платоспроможності позичальників. За відсутності державних програм кредитної підтримки ці фактори продовжуватимуть стагнацію економіки, про що детальніше вже йшлося вище. Відновлення активного кредитування на сьогодні відтермінується, як мінімум, на другу половину 2016 р., а швидше за все – на 2017 р. Можна хіба що очікувати, що спостерігатиметься певне зростання короткострокового кредитування та кредитна підтримка експортерів, в тому числі й за рахунок активнішої політики ЄБРР в Україні, і то за умови, якщо в 2016 р. збережеться цінова конкурентоспроможність українських експортних товарів. Остання в короткостроковому відношенні досягається політикою девальвації гривні, але така спроможність не може утримуватися довго і вичерпує свій позитивний вплив протягом, як правило,

одного року, а за умов високої залежності від імпорту не сприятиме підтримці експорту і позитивному торговому балансу.

Ведучи дискусію про проблеми банківської системи України, потрібно виважено оцінити перспективи продовження політики виведення банківських установ з ринку: адже замість того, щоб використати відповідні кошти на підтримку економіки, органи монетарної влади змушені повертати вкладникам банків кошти за депозитами, збільшуючи тиск насамперед на валютний ринок. На депозитах у банках, як правило, зберігаються кошти порівняно невідної частини населення України, тож отримавши гроші, вкладники банків досить часто скуповують валюту, що поглиблює девальвацію гривні, внаслідок чого підвищується інфляція. Крім того, одночасно активи виведених банків досить дешево продаються, оскільки в умовах кризи вони і не можуть бути дорогими.

Щоб зупинити рецесію, загроза якої все ж таки є реальною і в 2016 р., поряд із розв'язанням проблеми відновлення кредитування економіки України, важливо забезпечити додаткове надходження ліквідності хоча б шляхом розширення ринку облігацій в успішних бізнесах, які збереглися і розвиваються навіть в умовах кризи. Адже в Україні є швидкозростаючі компанії, навіть з високим рівнем інновативності. Крім того, терміново слід розширити іпотечний ринок поряд з ОВДП, де зросла частка НБУ (77,2% у 2015 р.), хоча у кризовий 2009 р. вона становила всього 59,7%. Слід мати на увазі, що в 2010 р. частка НБУ в обсягах ОВДП знизилася до 47,2%, а потім увесь час зростала. Цю тенденцію слід загальмувати, зате в 2016 р. слід терміново задіяти інші канали, за якими гроші надійдуть для фінансування перспективних видів діяльності.

Очікувана депресія на світових сировинних ринках унаслідок гальмування світової економіки і наявних надлишків сировинних запасів у 2016 р. знижуватиме доходи зведеного бюджету України через падіння доходів від експорту. Тим самим зберігатиметься тенденція до дестабілізації державних фінансів, оскільки їх зміцнення, як і зростання ВВП, у нашій економічній історії починаючи з 2000 р. завжди залежало від поживлення світових цін, зокрема на сировинних ринках (сталь, руда, зерно, азотні добрива). В умовах падіння світових цін на сировину слід очікувати потенційного скорочення доходів бюджету, а значить – потенційного збільшення його дефіциту, як це спостерігалось у попередні періоди. За Угодою з МВФ ми маємо утримувати дефіцит бюджету на рівні 3,7% ВВП, оскільки цей показник є одним з ключових для отримання зовнішнього фінансування. Це означає, що в Україні необхідно буде зменшувати потенційну величину дефіциту бюджету 2016 р., який формуватиметься насамперед за рахунок падіння доходів від експорту продукції на сировинні ринки, а скорочення надходжень до бюджету відбуватиметься внаслідок внесених у податкове законодавство змін. Разом із тим згідно з бюджетним мультиплікатором скорочення дефіциту на 1% ВВП, за даними МВФ [1], веде до зниження темпів зростання ВВП в інтервалі 0,9–1,7. Це означає, що в разі виникнення додаткової величини дефіциту бюджету для виконання умов програми МВФ доведеться або змінювати відповідні показники, закладені в програму (а це непросто), або очікувати тиску на формування тенденції зниження показників зростання ВВП чи невиконання запланованих на 2016 р. показників інфляції на рівні 12%. Останнє, як відомо, дозволяє виконати планові показники надходжень до бюджету, але зростання інфляції вимагатиме індексації доходів населення, що отримуються з бюджету, а це підвищуватиме навантаження на бюджет. Для розв'язання цієї проблеми уряд може не індексувати мінімальні заробітну плату і пенсію, як у 2014 р. і, особливо, в 2015 р., або компенсувати

втрати від інфляції неповною мірою. Цей сценарій навряд чи вдасться реалізувати, оскільки він викличе суттєве соціальне невдоволення в результаті падіння рівня життя населення в 2014 р. та, особливо, в 2015 р.

Падіння цін на світових ринках на основні товари нашого експорту в умовах ембарго Росії, зміна умов на транзит і вимушені втрати від подорожчання поставок в країни Середньої Азії тощо у підсумку сформують дефіцит поточного рахунку, а це призводитиме до відповідного падіння курсу і підвищення інфляції. Крім того, це збільшуватиме нашу зовнішню заборгованість, яка і так досить критична, незважаючи на її не досить вдалу в довгостроковому відношенні реструктуризацію в 2015 р., хоча в 2016 р. ця проблема не настільки нагальна, як у минулому році.

Підсумовуючи викладене, варто зазначити, що, за нашими оцінками, в 2016 р. очікується вища інфляція, швидше за все вона може досягти рівня 20%. За такої тенденції девальвацію гривні до долара США теж слід очікувати на рівні до 20%, а це означає, що на кінець року курс гривні до долара США може сягнути 30–32 грн. Аналіз світового досвіду процесів девальвації та її наслідків у країнах з низьким рівнем розвитку (Україна за рівнем ВВП на душу населення є до них близькою), де, як правило, спостерігаються: хронічно низька кредитоспроможність, відсутність доступу до міжнародних фінансових ринків, волатильність реального обмінного курсу в країнах з індустріальним характером виробництва, що негативно впливає на зовнішню торгівлю, різке зростання інфляції і ряд повторних девальвацій, показує, що після девальвації темпи зростання ВВП знижуються на 2 в.п. у перший рік, а на другий – не збільшуються [2]. Наразі в Україні має місце все з перерахованого. З огляду на висновки П.Кругмана і Л.Тейлора уряд міг би боротися з цими проблемами засобами фіскальної і монетарної політики для подолання тенденції скорочення попиту, але недостатня гнучкість і обмежена готовність до подібних дій не дають на 2016 р. підстав для оптимізму [3]. Тому з метою недопущення різкого погіршення показників торговельного балансу, щоб не чинити додатковий тиск на валютні резерви України і не провокувати додаткову паніку на валютному ринку, в 2016 р. для утримання стабільності валютного курсу важливі не тільки надходження чергових траншів від МВФ. Політика МВФ зазвичай передбачає надання фінансової допомоги у разі реалізації заходів жорсткої економії, в тому числі шляхом замороження заробітної плати, скорочення пенсій, тобто всього того, що підвищує попит. Тому, щоб не довести ситуацію до абсурду, як у Греції (хоча Україна в багатьох аспектах – далеко не Греція), важливо насамперед зупинити процес легального і – особливо – нелегального виведення з України капіталів, обсяги яких за кордоном уже сягають майже 130 млрд дол. США. Тут нам важливо приступити до розроблення заходів для повернення капіталів в Україну згідно з існуючим світовим досвідом. Це суттєво зменшить нашу залежність від зовнішніх кредиторів і підвищить можливості для проведення успішних реформ щодо послаблення негативів від змін за сценарієм шокової терапії, головним чином – в результаті забезпечення переходу від жорсткої фінансової політики до стимулювання економічного зростання з орієнтацією на високотехнологічне виробництва, перш за все в переробній промисловості, і послідовного подолання залежності від експорту продукції низького ступеня обробки.

У 2016 р. очікується зниження експорту українського зерна внаслідок уже спрогнозованого зменшення врожайності зернових культур через погодні умови 2015 р. Проте воно може бути компенсовано скороченням витрат валютних резервів на імпорт нафти і газу, ціни на які, як зазначалося вище, згідно з існуючими

прогнозами за підсумками року будуть нижчими, ніж у 2015 р. На жаль, поки що ми не можемо очікувати суттєвого збільшення експорту інших видів сільськогосподарської і продовольчої продукції, особливо в країни ЄС, оскільки за підсумками 2015 р. змогли здійснити поставки в межах виділених квот тільки за близько 25% видів такої продукції. Решту квот не було використано через невідповідність європейським вимогам щодо якості нашої продукції. Часто наші підприємства – як технічно, так і через некомпетентність менеджменту бізнесу – не готові до подолання існуючого розриву в конкурентоспроможності, що вимагає суттєвих змін, не в останню чергу – у технологіях, у тому числі й управлінських, за рахунок відповідного інвестування та зміни системи підготовки кадрів. Сьогодні, за обстеженнями, оприлюдненими на Всесвітньому економічному форумі, за якістю функціональної підготовки кадрів Україна перебуває на 70-му місці у світі і при цьому вона – єдина країна світу, де рівень функціональної грамотності молоді (25–34 роки) нижча, ніж серед старшого покоління (55–64 роки).

У 2016 р. ми не очікуємо суттєвого нарощення експорту в країни ЄС, враховуючи також і той факт, що через кризу в ЄС часто наші експортні товари не вигідні для європейців за ціною. У таких умовах слід чекати, коли там виростуть ціни або коли ми скоротимо свої затрати за рахунок технологічної модернізації і підвищення компетентності як бізнесового, так і державного менеджменту, що дозволить здійснити відповідну торговельну експансію. Знову ж це проблема часу, оскільки ситуація з інноваціями в Україні поки що не покращилася. У такому разі нам слід розпочинати серйозну підготовчу роботу стосовно внесення змін у законодавство, що стимулюватиме інновації і до того ж змінюватиме підходи до підвищення попиту на інноваційну продукцію, в тому числі й за рахунок держзамовлення. Інститут економіки та прогнозування НАН України уже направив відповідні пропозиції як Верховній Раді, так і уряду України. Через дефіцит коштів бюджету в 2016 р. можна розраховувати поки що на збільшення випуску насамперед військово-технічної продукції та озброєння, які можуть мати високий рівень інноваційної складової і, крім потреб української армії, задовольнити попит і на зовнішніх ринках. Проте все це проблеми принаймні середньострокового характеру. Можливості ж збільшення надходження традиційних товарів українського експорту на світові ринки в умовах падіння цін досить обмежені, особливо, якщо врахувати, що на Сході України ми втратили значну виробничу базу саме тих видів виробництв, продукція яких могла би експортуватися. В умовах, що склалися, слід терміново розпочинати переговорний процес стосовно збільшення існуючих за договором досить обмежених квот ЄС, хоча цих результатів можна очікувати вже після 2016 р. Крім того, ініціатива тут має виходити не тільки від держави, а й від багатьох бізнес-асоціацій, які вже сформовані й діють в Україні, оскільки для окремих бізнесів це завдання, як правило, непосильне.

Досить песимістичними є дані наших опитувань щодо перспектив розвитку бізнесу в 2016 р. Тільки 4 із 10 опитаних бізнесменів, насамперед з кіл малого і середнього бізнесу, планують його розвиток. Що ж до великого бізнесу, то порівняно з малим і середнім він більш песимістичний навіть на найближчі п'ять років. Згідно з даними опитувань бізнесу Національним банком України за підсумками III кв. 2015 р. очікувати піднесення ділової активності протягом 2016 р. можна буде тільки в окремих видах діяльності, оскільки деяким оптимізмом на той час відзначалися лише сільськогосподарські та торговельні організації, які до того ж планували і зростання інвестиційних витрат. Разом із тим НБУ, як зазначалося вище, прогнозує відновлення кредитування не раніше середини 2016 р. і то

залежно від умов, які виникнуть на той час. На це ж звертають увагу і банкіри, які до того ж украй обережні у своїх оцінках, оскільки пожвавлення, яке вони відзначали у своїх відповідях, могло відбуватись і за рахунок сезонних факторів. До того ж кредитування в основному мало короткостроковий характер і спостерігалось серед малого і середнього бізнесу [4].

Підсумки економічного розвитку в 2015 р. засвідчили, що, незважаючи на суттєвий спад в економіці, торговельну війну, падіння експорту, високу інфляцію, стрімку девальвацію, падіння світового попиту на основні товари нашого експорту, за 11 місяців 2015 р. експорт української продукції до країн ЄС-28 скоротився за всіма складовими в розрізі видів діяльності, але така тенденція спостерігалась не за всіма товарними групами. Так, із 1037 груп товарів, за яким здійснювався експорт в 2014–2015 рр. (на рівні 4 знаків класифікатора УКТЗЕД), зростання фізичного обсягу поставок відзначалося за 523 групами; продовольчих товарів – за 117; мінеральних продуктів – 20; продукції чорної металургії – 90.

Така тенденція свідчить про необхідність у 2016 р. подальшої диверсифікації експорту на прикладі набутого навіть в умовах кризи позитивного досвіду за окремими групами товарів, експорт яких у попередньому році зростав. У 2015 р. було зроблено певні висновки щодо необхідності вдосконалення української експортної політики, а тому наразі йдеться про створення відповідної агенції, яка розроблятиме і пропонуватиме до реалізації зміни у політиці підтримки експорту. Важливо забезпечити її успішну діяльність після створення – у напрямі сприяння найбільш розвиненому і наукомісткому сектору промисловості України, оскільки тільки завдяки йому спостерігатиметься зростаюча віддача за видами діяльності. У протилежному разі в умовах вільної торгівлі з ЄС, враховуючи, що українська промисловість має порівняно меншу конкурентоспроможність, більш потужні конкуренти швидко витіснять наших товаровиробників з внутрішнього ринку, а нам залишать види діяльності або порівняно низькотехнологічні, або пов'язані зі збиранням деталей для кінцевої продукції більш розвинених країн. У таких видах діяльності, як добре відомо, віддача або постійна, або спадна. Особливо важливо враховувати, що аграрні види діяльності, на які зараз покладається багато надій, з часом матимуть спадну або, принаймні, стабільну віддачу, а це доволі загрозлива довгограюча негативна тенденція, яка вже проявилася за роки трансформації. Досвід минулих років свідчить про сталу тенденцію до нарощення експорту саме зерна і технічних культур, оскільки рентабельність такої діяльності була в 3–4 рази вища, ніж рентабельність у харчовій промисловості через порівняно високі на той час ціни на світових ринках. Наразі ціни впали і відповідно впали і доходи.

Витіснення робочої сили з промислових видів діяльності в Україні, яке спостерігається зараз і відбуватиметься надалі, на жаль, мотивуватиме людей до виїзду за кордон, що в сучасних умовах не так легко здійснити, – як на Схід, так і на Захід. Частіше люди шукатимуть роботу в аграрному секторі, що спричинить орієнтацію на менш продуктивну діяльність та використання порівняно менш родючих ґрунтів і виснаження та забруднення тих, що вже перебувають у користуванні. У таких умовах може поширюватися тенденція спадної віддачі в економіці України, дедалі більше звужуючи можливості високотехнологічного піднесення за рахунок промислових видів діяльності. Спадну віддачу, наприклад, уже можна спостерігати в такій галузі промисловості, як вугільна, хоча вона функціонує переважно завдяки фінансовій підтримці держави. Закриття ж багатьох шахт в умовах обмеженості альтернативних видів зайнятості змусило людей піти в копанки, де продуктивність праці досить низька, проте цей нелегальний видо-

буток дає їм можливість забезпечити прожитковий мінімум, хоча й примітивізує та криміналізує життя цілих регіонів.

Спостерігається тенденція до підвищення ролі аграрного сектора в економіці України шляхом збільшення частки його валової доданої вартості у ВВП і зростання зайнятості, підвищення доходів від зростання експорту зерна і технічних культур на тлі збільшення їх виробництва, в тому числі й за рахунок підвищення продуктивності праці, але вона відзначається ефектом технологічної "пастки". Україна збільшила закупівлю зарубіжної техніки, технологій для обробки ґрунтів, засобів захисту рослин, нових, у тому числі й генетично модифікованих, посівних матеріалів. За період з 2002–2015 рр. імпорт насіння, саджанців, племінних тварин та птиці, машин, обладнання, продукції хімічної промисловості для сільського господарства становив майже 24 млрд дол. США. При цьому українські товаровиробники відповідної промислової продукції за роки трансформаційних змін зменшили випуск тракторів, комбайнів, сівалок і багатьох інших видів сільськогосподарської техніки. Наприклад, з 1990 р. по 2013 р. випуск тракторів для сільського та лісового господарства у натуральному вигляді знизився майже у 25 разів, а сівалок – майже у 16 разів, тоді як посівні площі під зернові культури, які є основними в експорті, зросли в 1,1 раза, під соняшник – 3 рази, під ріпак – в 11,3 раза, хоча під цукрові буряки – зменшилися в 5,7 раза при скороченні усіх посівних площ в 1,14 раза за рахунок зменшення насамперед площ під кормові культури у 5,2 раза. Як наслідок, була втрачена кормова база тваринництва. Паралельно скорочувалось поголів'я великої рогатої худоби в 5,4 раза, свиней – у 2,5 раза, овець та кіз – у 4,9 раза і, таким чином, звужувалася сировинна база розвитку м'ясо-молочної промисловості.

За останні вісім років у структурі валової доданої вартості питома вага сільського господарства, мисливства, лісового господарства збільшилася з 7,6 до 11,9% у 2015 р. Водночас переробна промисловість України за період з 2008 р., що передував старту глибокої кризи, вже в умовах визнання України як країни з ринковою економікою, до 2015 р. втратила 7,0 в.п., знизивши свою питому вагу до 12,1%. При цьому в цілому у структурі промислового виробництва переробна промисловість за 8 років знизилася свою питому вагу з 72,9 до 67,8%. До того ж питома вага машинобудування, яке є одним із найбільш наукомістких видів діяльності, знизилася – з 18,3% у 2008 р. до всього 6,9%. Скоротилася діяльність у сфері генетики і виведення нових сортів рослин. Ці ринки віддані переважно іноземним товаровиробникам, використання технологій яких веде до нееквівалентного обміну та, головне, до технологічної залежності і, як свідчить світовий досвід, – до збідніння населення, яке займається аграрними видами діяльності і стає ще біднішим також унаслідок того, що торгівля зерновими і технічними культурами, як і поставки техніки і технологій в Україну, часто контролюються ТНК, які і привласнюють значну частину ренти, не доплачуючи населенню, зайнятому в сільськогосподарській сфері. Як підсумок, чим більше своєї агропродовольчої продукції ми постачатимемо на світовий ринок, тим більше тиснути мемо на їхні ціни і зменшуватимемо наші доходи. До того ж дедалі вищу ціну необхідно платити за закупки нової техніки і технологій, які збільшуються за рахунок зростаючої віддачі і політики зростання заробітної плати в країнах-імпортерах. Усе це збіднює країну і населення.

Про таке добре відомо з історії. Ще у 1841 р. перший міністр фінансів США Ф.Ліст писав: "...відсутність власної мануфактурної промисловості у країні зі старою культурою, виробничі сили якої не можуть розвиватися значнішим чином через

вивіз сировини та землеробських продуктів і через ввіз іноземних мануфактурних виробів, заподіює їй незліченної і невимірної шкоди. ...Історія надає навіть приклади загибелі цілих націй, які не вміли у сприятливий час розв'язати велике завдання забезпечення розумової, економічної і політичної самостійності шляхом створення власних фабрик і заводів і стійкого промислового і торгового стану" [5].

Вихід із ситуації, яка складалася в роки трансформаційних змін і криз, що їх супроводжували, ніяк не може бути знайдено протягом одного року. Його також не можна шукати і за допомогою методів силового тиску на дії, що формують мотивації поведінки, з одного боку, учасників агропродовольчих виробництв і світових ринків, а з іншого – учасників ринків продукції переробної промисловості. Зміна нееквівалентного обміну продукції виробництв, що мають тенденції до спадної віддачі, на інші – зі зростаючою віддачею має відбуватися шляхом переорієнтації на підтримку, захист і диверсифікацію діяльності. Останнє особливо важливе і добре відоме ще з XVII ст. Зокрема, Антоніо Серра писав: "Чисельні і різноманітні ремесла забезпечать державі і народу в достатку гроші, якщо вони виробляють необхідні засоби існування, предмети комфорту і розкоші в таких масштабах, які перевищують потреби країни. Цей засіб має бути не тільки поставлений на чільне місце серед загальних способів, а й з багатьох поглядів йому має надаватися перевага над специфічним засобом надлишку сільськогосподарських продуктів – унаслідок його більшої надійності. Адже більш надійним є дохід, коли він отримується від зайнятості тим чи іншим ремеслом, аніж дохід селянина або інших осіб, які обробляють землю або виробляють продукцію сільськогосподарства. Прибуток останніх залежить не тільки від праці людини, але й від кліматичних умов і погоди... в ремеслі виграш завжди надійніший.

По-друге, в ремеслах продукція може примножуватися і відповідно збільшуватиметься дохід, що неможливо в сільському господарстві, оскільки його продукція не може множитися за бажанням. ...От у промисловості... якраз навпаки. Її продукцію можна не тільки подвоїти, а навіть збільшити сторицею із пропорційно меншими затратами. По-третє, вивіз промислових виробів більш надійний... По-четверте, ...частіше за все набагато більше отримують від продажу промислових виробів... Якщо... галузі промисловості досягають досконалості в будь-якому місці або країні, то вона є однією з наймогутніших причин достатку в державі золота і срібла значно більшою мірою, ніж надлишок продукції сільськогосподарства" [6].

Для подолання структурних диспропорцій і зниження залежності від нестабільних зовнішніх ринків слід насамперед змінити роль самої держави в частині її впливу на торгівлю шляхом використання можливостей власне самої торгівлі. Зокрема, у 2016 р. Інститут економіки та прогнозування НАН України пропонує якнайшвидше ініціювати переговори щодо збільшення обсягів тарифних квот, оскільки вже на початку року Україна вичерпала можливості існуючих річних квот експорту в країни ЄС, наприклад, щодо кукурудзи, які становлять дещо більше 1,7% від обсягу виробництва. Для експорту м'яса птиці в ЄС квота становить 4% від обсягу виробництва, і вона також вичерпається за декілька місяців.

Щоб нарощувати експорт сільськогосподарської продукції в ЄС, згідно з пропозиціями Інституту економіки та прогнозування НАН України важливі спільні зусилля Міністерства аграрної політики та продовольства України, Держслужби з питань безпечності харчових продуктів, самих підприємств та об'єднань виробників – як в організації процесу імплементації Угоди про асоціацію з ЄС, так і в організаційній та інформаційній підтримці експортерів агропродовольчої продукції з одночасним сприянням виробникам щодо сертифікації для експорту

в Євросоюз товарів, які можуть стати конкурентними на ринку ЄС при експорті поза тарифними квотами.

Необхідно забезпечити повноцінне виконання функцій новоствореною Держслужбою з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів, незавершеність процесу формування якої створює перешкоди стосовно отримання сертифікатів для експорту продукції.

Уряду слід сприяти залученню зовнішнього фінансування для модернізації м'ясо-молочного сектора господарств населення на основі нарощення випуску необхідного устаткування в Україні. Інакше доведеться, як у Польщі, подовжити кінцевий термін переходу на європейські стандарти до проведення структурної реформи в молочній галузі і впровадження процедур для первинних виробників (так званої належної практики).

Для виходу малих і середніх форм господарювання на ринки ЄС необхідно розробити та розпочати реалізацію програми поширення сільськогосподарської обслуговуючої кооперації за рахунок як державного бюджету, так і залучення зовнішніх ресурсів.

Щоб успішно конкурувати на ринках ЄС галузевим виробничим асоціаціям доцільно розробляти, впроваджувати та рекламувати добровільні галузеві стандарти з більш суворими вимогами до якості продукції.

Особливої актуальності набуває завдання *формування нових економічних інтеграційних зв'язків*. Високопоглинаючі ринки розвинених країн є привабливими, проте важкодосяжними для неререформованої економіки України. Разом із тим реалізація Угоди про асоціацію України та ЄС дає українським експортерам можливість для розширення географії постачання своєї продукції. *Просування українських експортерів на європейські ринки одночасно спрощує вихід на ринки інших країн світу*. Зважаючи на закінчення періоду дії режиму автономних преференцій, який сприяв взаємній торгівлі України та ЄС, подальший позитивний ефект від ЗВТ залежатиме від модернізації вітчизняного виробництва та поліпшення технологічної структури експорту. Зусилля бізнесу з посилення конкурентоспроможності експорту мають бути підкріплені діями держави, особливо в частині формування інститутів технологічної модернізації економіки України – цій темі, яка виходить за межі цієї публікації, буде присвячена наступна стаття.

Особливості динаміки сучасного глобального економічного середовища характеризуються посиленням значущості і впливу швидкозростаючих країн на розвиток світової економіки. Найбільшими серед них є Китай, Індія, Бразилія, які значною мірою формують економічний потенціал швидкозростаючих економік. Водночас Україна зберігає певні абсолютні та відносні конкурентні переваги в економіці, якості трудових ресурсів, виробництві багатьох видів продукції, насамперед порівняно з великою групою країн, що розвиваються. Тому *Україна фактично не має альтернативи, крім стрімкого виходу на нові (відносно молоді) швидкозростаючі ринки*.

Як підсумок, слід наголосити на тому, що вже у 2016 р. необхідно закладати перспективи подолання існуючої сировинної залежності та забезпечення розвитку виробництва за рахунок технологій для поглибленої обробки і виробництва відповідної кінцевої продукції як на внутрішній, так і на зовнішні ринки. Для цього Україні потрібен "План Маршалла", завдяки якому країни Західної Європи індустріялізувалися після війни, інакше для нас спрацює так званий "План Моргентау", за яким Україна може примітивізувати свою діяльність і надалі.

На сьогодні до досвіду "Плану Маршалла" пропонують повернутися з метою забезпечення розвитку Південно-Західної Азії та Африки. Це означає, що у світі складається конкуренція на "Плани Маршалла", але те, що свого часу "План Маршалла" був успішним у Європі, не означає його автоматичної успішності в інших країнах. Для успішності "Плану Маршалла" в Україні вже в 2016 р. необхідно показати і довести ефективність використання ресурсів, які надаються з інших країн світу і, в тому числі з ЄС, зокрема на відновлення Донбасу. Саме це дасть можливість поборотися не тільки за ресурси на принципах ідеології "Плану Маршалла", але й за суттєве збільшення підтримки. Як добре відомо, на відновлення Донбасу європейці готові надати понад 4 млрд євро. Для початку це добре, хоча досить мало, оскільки Україна потребує набагато більше. За даними ЄС, Україна потребує модернізації інфраструктури та адміністративного і судового управління, освітніх установ, промисловості. За оцінками Європейського банку розвитку, її вартість становить близько 100 млрд євро [7]. Експерти з парламенту Німеччини, які вивели такі цифри, звертають увагу, що подібні трансферти на перебудову не можуть бути здійснені за відсутності стійких реформ та конституційних практик. Це обумовлює необхідність опрацювання до найдрібніших деталей і оновлення системи комплексного моніторингу реформ, що повинно стати істотними умовами для надання Україні грошової допомоги [7].

Незважаючи на певний песимізм в оцінках економіки України у 2016 р., її ВВП швидше за все залишиться або на рівні 2015 р., що є очікуваним, або в песимістичному варіанті матиме 1% спаду. Проте у нас є суттєво важлива перспектива для зростання у довгостроковому відношенні. Так, за оцінками, оприлюдненими на Давоському форумі, суттєво зріс інноваційний потенціал України: з 82-го місця вона перемістилась на 52-ге місце у світі. До того ж, за версією Bloomberg, у рейтингу 50 найбільших інноваційних економік світу Україна займає 41-ше місце, хоча програє своїм найближчим сусідам – Польщі, Угорщині, Словенії, Чехії. Водночас суттєво їх випереджає і посідає 5-те місце серед цих же 50 країн за так званим науковим капіталом (Tertiary efficiency) [8]. За один рік якість системи освіти в Україні зросла на 18 пунктів, і ми піднялися з 72-го на 54-те місце, хоча проблемною залишається професійна підготовка кадрів – не випадково бізнес постійно висловлює незадоволення нею. Україна, за оцінками Всесвітнього економічного форуму займаючи 10-те місце у світі за відсотком населення з вищою освітою, як уже зазначалося, має порівняно низький рівень підготовки кадрів щодо їх функціональної грамотності, що вимагає першочергово звернути увагу на підготовку кадрів з управління, оскільки наразі у нас значний дефіцит кадрів для виконання таких його ключових функцій, як адміністративна, виконавчо-розподільча, координаційно-комунікативна, контрольна, проектувально-планувальна, організаційна і мотиваційна. На це представники бізнесу неодноразово звертали увагу. Раз є суттєві проблеми в системі підготовки, значить вони існують і стосовно відбору та просування кадрів за соціальними ліфтами відповідно до кваліфікаційних ознак.

В Україні при слабкості антимонопольної політики (136-те місце у світі) водночас зросла активність організованої злочинності – за цим показником ми перемістилися з 126-го на 128-ме місце у світі. Час вимагає швидких змін, оскільки гальмуватиметься сучасна третя промислова революція, вже не кажучи навіть про четверту, яка вже теж є реальністю. У підсумку можна стверджувати, що повторити досвід прискорення темпів зростання ВВП початку 2000-х в Україні просто нереально. Тоді, з одного боку, економічне зростання було забезпечене

зростанням попиту на сировину у світі, що штовхало ціни на неї вгору. З іншого – ще залишився невикористаним потенціал економіки, що вивільнився в результаті трансформаційної кризи. До того ж у той час економіка України, що динамічно розвивалася завдяки зазначеним вище факторам, була цікава інвесторам.

Тепер ситуація виглядає абсолютно інакше. Долар, що зміцнюється, не залишає шансів на швидке відновлення суттєвого зростання цін на сировинних ринках. Крім того, на наших експортерах негативно позначиться мляве відновлення європейської економіки, а політика обмеження внутрішнього попиту, що проводиться нині, позбавляє українську економіку ще одного традиційного драйвера розвитку. Це означає, що агрегований попит – на відміну від його підвищення на початку 2000-х років – є обмеженим. Вітчизняну економіку можна і необхідно пожвавити розвитком, перш за все переробної промисловості, заснованої на інноваційних технологіях, що як звільнятиме нас від технологічної залежності, так і розширюватиме експортні можливості продукції з більш високою доданою вартістю. Але це відбуватиметься вже за межами 2016 року.

До зазначеного вище також слід долучити пожвавлення соціокультурних складових, які мають відігравати важливе значення для економіки, але поки що гальмують процеси модернізації в Україні. Зокрема, мають бути подолані існуючі в Україні висока дистанція влади та низький індивідуалізм (в успішних країнах навпаки – низька дистанція влади і високий індивідуалізм зі спільною орієнтацією на довгостроковість). Наявні невідповідності в соціокультурних складових модернізації на довгострокову перспективу не дозволяють швидко стати на шлях успішної модернізації. Це стане можливим, якщо освіта та інші інститути соціалізації, здолавши свої негаразди в межах одного покоління, формуватимуть і відтворюватимуть необхідні соціокультурні цінності за прикладом успішних країн, тобто ті якості, які потрібні для модернізації. Така стратегія має реалізуватися в межах одного покоління, наслідуватися, бути неперервною і не залежати від політичних уподобань.

Список використаних джерел

1. *Blanchard O.* Global Economy: Some Bad News and Some Hope // IMF directs. The International Monetary Fund's global economy forum. – Washington, DC, 2012. – October 8.
2. *Calvo G., Reinhart C.* Fixing for your life // NBER Working Paper. – 2000. – No 8006.
3. *Krugman P., Taylor L.* Contractionary effects on devolution // Journal of International Economics. – 1978. – Vol. 8, No 3. – P. 445–456.
4. *Гриньков Д.* Заемный оптимизм / Д. Гриньков, О.Тыква // Бизнес. – 2015. – № 43. – С. 28–29.
5. *Лист Ф.* Национальная система политической экономии / Ф. Лист. – СПб. : А.Э. Мартенс, 1891. – С. 12–13.
6. *Серра Антонио.* Краткий трактат о причинах, которые могут привести к достатку золота и серебра в странах, не имеющих рудников / Антонио Серра // Меркантилизм / под ред. И.С.Плотникова. – Л. : ОГИЗ, СОЦ–ЕККИЗ, 1953. – С. 89–108.
7. *Ukraine: Reformen im Land zügig umsetzen* [Електронний ресурс] / CDU/CSU Fraktion im Deutscher Bundestag. – Доступний з : https://www.cducs.de/fhemen/aussen_europe_und_verteilung/Ukraine_vofovmen-im_land%20Zuagig-umfetzen%20CDU/CSU%20Fvahtion%20im%20Deutschen%20Bundestag, 30.IX.2015
8. *These Are the World's Most Innovative Economies* [Електронний ресурс] / Bloomberg. – Доступний з : <http://www.bloomberg.com/news/articles/2016-01-19/these-are-the-world-s-most-innovative-economies>

Надійшла до редакції 26.02.2016 р.

Гець В.М., академик НАН України
директор Інститута економіки і прогнозування НАН України

ЭКОНОМИКА УКРАИНЫ: КЛЮЧЕВЫЕ ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Рассмотрены ключевые проблемы развития экономики Украины в текущем 2016 году, в том числе и в аспекте влияния на нее глобальной окружающей среды. Обоснованы необходимые изменения в экономической политике, направленные на преодоление зависимости от внешних заимствований, демонаполизацию банковского сектора и увеличение доступности кредитов, особенно для малого и среднего бизнеса, расширение возможностей кредитования для реализации инфраструктурных проектов, деятельности институтов развития. Также сформулированы предложения относительно изменений в экспортной политике Украины, прежде всего – необходимости расширения квот для торговли со странами ЕС.

Определены условия, которые могут позволить одержать победу в конкурентной борьбе за реализацию "Плана Маршалла" для Украины как инструмента модернизации ее экономики.

Ключевые слова: глобальная экономическая среда, внешний спрос, экзогенные факторы, конкурентоспособность, внутренний спрос, экономический рост, экспортная политика, модернизация экономики.

Valeriy Heyets, Academician of NAS of Ukraine
Director, Institute for Economics and Forecasting, NAS of Ukraine

UKRAINE'S ECONOMY: KEY PROBLEMS AND PROSPECTS

The article examines the key issues of the development of Ukraine's economy in the current year of 2016 including in terms of the impact of expected changes in the global economic environment. Together, they are those that lead to restrictions in external demand for Ukrainian exports. Under such conditions, it will be impossible to revive economic growth at the expense of the exogenous factors (without changes in the conditions of foreign trade and increase in the competitiveness of Ukrainian produce) as well as achieve the officially declared 2% GDP growth. This conclusion is based on the fact that with a harsh domestic policy of austerity and shrinking money supply (which is planned for 2016), the possibility of the rise in domestic demand is limited.

In accordance with the above challenges that hinder the economic recovery in 2016, the article justifies the necessary changes in economic policy to overcome the dependence on external borrowing, to demonopolize the banking sector and expand the availability of credit, especially for small and medium businesses, to raise lending capacity for the implementation of infrastructural projects, and to support the development institutions. Outlined proposals for changes in Ukraine's export policy, especially concerning the need to expand quotas for trade with EU countries.

The author defines conditions that can help succeed in the competition for the realization of "Marshall Plan" for Ukraine as a tool to modernize this country's economy. Attention is given to how the resources inherent in the socio-cultural components of the people's behavior can be used for economic modernization.

Keywords: global economic environment, external demand, exogenous factors, competitiveness, domestic demand, export policy, economic modernization

References

1. Blanchard, O. (2012). Global Economy: Some Bad News and Some Hope. IMF directs. The International Monetary Fund's global economy forum. Washington, DC, October 8 [in English].
2. Calvo, G., Reinhart, C. (2000). Fixing for your life. *NBER Working Paper*, 8006 [in English].
3. Krugman, P., Taylor, L. (1978). Contractionary effects on devolution. *Journal of International Economics*, 8:3, 445–456 [in English].
4. Grinkov, D. Tyikva, O. (2015). Borrowed optimism. *Business*, 43, 28–29 [in Russian].
5. List, F. (1891). National system of political economy. Saint-Petersburg: A. E. Martens [in Russian].
6. Serra, Antonio (1953). A brief treatise on the causes that can lead to abundance of gold and silver in countries without mines. *Mercantilism*. Leningrad: OGIZ, SOTS–EKKIZ, 89–108 [in Russian].
7. Ukraine: Reformen im Land zügig umsetzen. CDU/CSU Fraktion im Deutscher Bundestag. Retrieved from https://www.cducusu.de/fhemen/aussen_europe_und_verteilung/Ukraine_vofovmen-im_land%20zuagig-umfetzen%20CDU/CSU%20Fvahtion%20im%20Deutschen%20Bundestag,30.IX.2015 [in German].
8. These Are the World's Most Innovative Economies. *Bloomberg*. Retrieved from: <http://www.bloomberg.com/news/articles/2016-01-19/these-are-the-world-s-most-innovative-economies> [in English].